

יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם

במחיר

ב"ה שנה עב קונטרס ד (תפח)

ניסן-אייר ה'תשע"ט תצ"ו

הגאון רבי חיים סולובייצ'יק זצ"ל

העושה עיסה מן החטין ומן האורז

נודע בפום רבוותא ובבי מדרשא יקר רום מעלת חידושי גאון ישראל מרן רבינו חיים הלוי מבריסק זצוק"ל, גדול מרבן שמו, ודבר שפתים אך למחסור.

והנה לפנינו העתקה מכת"י רבינו לפרק ו' מהלכות חמץ ומצה הלכה ה', כפי שנעתקו על ידי בן אחיו ותלמידו רבי ישראל סולובייצ'יק זצ"ל, וצורפו אל מכתבו מתאריך ערב פסח ה'תרצ"ב. יש לציין שרבינו כתב את עיקר חידושו בהאי ענינא בספרו שם, אך בסגנון שונה לגמרי, ויש בזה מה שאין בזה.

וכך הקדים רבי ישראל הנזכר לדברי רבינו, בכלל מכתבו על פי בקשתי שלחו לי מביתי חדושי תורה של מע"כ דודי אדמו"ר הגר"ח זצוק"ל בענינא דיומא, שהיו ליסוד לאחד משעוריו בוואלאזין, מעט הכמות ורב האיכות כדרכו. בהכתבים המסודרים התם מעובדים יותר, אבל ידעתי כי גם על החמור הזה יתענג מע"כ גאונו שיחיה, והיה לו לענג יום טוב, ע"כ.

נערך ע"י הרב אלישע חן.

רמב"ם פרק ו' מחמץ ומצה^(א), העושה עיסה מן החטין ומן האורז, אם יש בה טעם דגן יוצאין^(ב) בה ידי חובתו. וכתב הראב"ד, והוא שיש בה כזית בכדי אכילת פרס^(ג). והמגיד משנה תירץ לדעת הרמב"ן דגבי חטין ואורז לא בעינן כזית בכדי אכילת פרס, והטעם לפי שהאורז נגרר אחר החטין, וכן הוא בירושלמי^(ד), וכן הוא דעת רבנו^(ה).

(א) הלכה ה'.

(ב) לפנינו, יוצא.

(ג) ויאכלנו.

(ד) ריש פרקא קמא דחלה.

(ה) היינו הרמב"ם, בפרק ו' מהלכות בכורים הלכה י"א. וז"ל המגיד משנה, אבל מדברי הרמב"ן ז"ל נראה שאפילו אין שם כזית בכדי אכילת פרס יוצא בה, לפי שמדין גרירה הוא שהחטין גוררין

והנה הא דאין יוצאין באורז ודוחן, מבואר בפסחים ל"ה⁽¹⁾ הטעם משום דאין באים לידי חימוץ, וכל שאינו משום כל תאכל חמץ אין יוצאין בו אכילת מצה. ועל פי זה הא גבי חטין ואורז, כיון דחזינן דהם נגזרים לענין אכילת מצה, מסתמא חייבין עליהם גם משום כל תאכל חמץ. והרי בפרק א' מהלכות הנזכרות לעיל⁽²⁾ כשכתב דאין חייבין משום אכילת חמץ אלא כשיש בהתערובות כזית בכדי אכילת פרס, היה לו לחלק דבחטין ואורז לא בעינן כזית בכדי אכילת פרס. ומדסתם⁽³⁾, שמע מינה דסבירא ליה להרמב"ם דליכא שום חלוקא בין חטין ואורז לשארי תערובות, ונמצא דברי הרמב"ם סותרים זה את זה.

ואשר יראה לומר בדעת הרמב"ם, דבפסחים ל"ה⁽²⁾ תנן אלו דברים שאדם יוצא בהם, החטים וכו'. ופריך הגמרא, הני אין, אורז ודוחן לא, מאי טעמא. ומשני, אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות⁽⁴⁾, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובת מצה, יצאו אלה שאינם באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון. והנה הגמרא לא פריך אלא על אורז ודוחן, ולכאורה הלא קדם שנדע הך דרשא דבעינן דוקא דברים הבאים לידי חימוץ, הוה ליה למפרך על כל דבר, למה אין יוצאים בהם ידי חובת מצה, ומאי שנא דלא פריך אלא על אורז ודוחן⁽⁵⁾.

ונראה על פי מאי דאיתא בחולין קכ"א⁽⁶⁾, המתה החמץ וגמעו ענוש כרת, ואם מצה, אין אדם יוצא בו ידי חובתו. וקאמר שם בגמרא דגבי מצה לחם עני כתיב⁽⁷⁾, וכשהוא מחוי אינו לחם. ועל פי זה, להכי לא פריך בגמרא על כל דבר אמאי אין אדם יוצא בהם ידי חובתו, משום דכל מילי לאו מיני לחם נינהו, ואין קרוי לחם כלל, ובמצה הרי בעינן לחם. אבל על אורז ודוחן דהוי מיני לחם, שפיר פריך הגמרא אמאי אין אדם יוצא ידי חובתו בהם, ועל זה משני הגמרא דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ.

את האורז, וזהו שהזכירו חטים ואורז בדוקא. וכן מבואר בירושלמי, והאריך בזה בהלכות בכורות. וגם רבינו פרק ו' מהלכות בכורים עם שאר מתנות כהונה, כתב משנתנו בדין החלה בקמח חטים וקמח אורז, ומשמע דדוקא באלו, וכן עיקר.

(1) ע"א.

(2) חמץ ומצה, הלכה ו'.

(3) וכתב בסתמא, במה דברים אמורים בשאכל כזית חמץ בתוך התערובת בכדי אכילת שלש ביצים, הוא שלוקה מן התורה. אבל אם אין בתערובת כזית בכדי אכילת שלש ביצים, אף על פי שאסור לו לאכול, אם אכל אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות, ע"כ. ולא חילק בין מיני התערובות.

(4) ע"א.

(5) דברים ט"ז, ג'.

(6) יא) ויעוין בחידושי מהר"ם חלאווה בשם חכמי הצרפתים, דמדלא ממעט אלא אורז ודוחן דאתו לידי סרחון, שמע מינה דשאר מינים אסורים. וכלל נתנו בדבריהם, דכל שנתפח בבישולו אסור לבשלו בפסח, דקצת חמץ יש בו. ואיהו גופיה דחה דבריהם, ועיין בהשגת הראב"ד פרק ה' הלכה א', ומגיד משנה התם.

(7) צ"ל ק"כ ע"א.

(8) בהמשך הפסוק שם.

ובמנחות דף ע"ד^(ט), החטין וכו' הרי אלו חייבין בחלה ואסורין בחדש. ופריך שם הגמרא^(טז) גם כן, הני אין, אורז ודוחן לא. ומשני, אתי לחם לחם ממצה^(טז). וגם שם לא פריך מכל מילתא^(י), היינו גם כן משום דכל מילי לא חשיב לחם כלל, וגבי חלה וחדש הרי לחם כתיב, ועל כן לא פריך אלא אורז ודוחן. ועל זה שפיר איצטריך לשנויי מגזירה שווה דלחם לחם ממצה.

על כל פנים, הא מיהו חזינן דגבי מצה מלבד דאיכא הך גזירת הכתוב דבעינן דברים הבאים לידי חימוץ, היינו דוקא מחמשה מיני דגן ולא אחר. גם בהנך מיני גופייהו בעינן שיהיו דוקא לחם ושאר מינים, מלבד דאין באין לידי חימוץ לא מקרי לחם כלל. ורק באורז ודוחן דהוי קרוין לחם, אי לאו דמיעטינהו קרא, ולאחר המיעוט אפשר דשוב לא הוי בני לחם. או דאפשר דלא מיעטינהו אלא מדין מצה וחלה וחדש, אבל מדין לחם לא מיעטינהו קרא.

והנה בזבחים ע"ח^(יח) מבואר שם הטעם דהעושה עיסה מן החטין ומן האורז, דאם יש בה טעם דגן אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח^(טז), משום דטעם כעיקר דאורייתא. וכבר עמד על זה הרמב"ן, דאין זה כפי המבואר בירושלמי דהטעם הוי משום ברירה. וגם דרשו דינא דטעם כעיקר, הרי קיימא לן בכל תערובות שני מינים, והכא מבואר בירושלמי דלא אמרינן זאת אלא בחטים ואורז, לפי שהאורז נגרר אחר החטין. וכל זה נראה דסותר דברי הגמרא שלנו עם דברי הירושלמי. ועל פי זה, הרי ניחא דמשום הך דינא דטעם כעיקר אינו מועיל אלא לענין זה דלא נתבטל המין, וחשיב עדין מהנך חמשה מינים דגן שבאין לידי חימוץ, אבל לדין לחם אינו מועיל טעם כעיקר, דטעם לא עדיף מהמחזהו. ועל זה קאמר הירושלמי שהאורז נגרר אחר החטין, רצונו לומר דמין זה שיהא קרוי לחם, ואינו בטל שם לחם מהנך חטים.

ועל פי זה אין דברי הירושלמי סותרים להש"ס שלנו, דהש"ס שלנו בא לענין טעם הדין, דלא נתבטל מינא דחטין ברובא דאורז, ועל זה משני דטעם כעיקר דאורייתא, וכדתנן אם יש בה טעם דגן, ובזה באמת לא הוי שום חילוק בין חטים ואורז לשאר תערובות. אבל הירושלמי בא לענין הך דינא דבעינן לחם, ועל זה הוא אינו מועיל הך דינא דטעם כעיקר. ועל זה קאמר שהאורז נגרר אחר החטין ולא בטל שם לחם, וזה אינו אלא בחטין ואורז^(ב).

ועל פי זה, הך דינא דחטין ואורז לא שייך אלא לענין מצות עשה דאכילת מצה, אבל לענין חמץ אין זה שייך כלל, דלענין איסור חמץ הרי לא בעינן לחם כלל, וכמו שהבאנו מחולין

(ד) ע"א.

(טו) ע"ב.

(טז) כתיב הכא (במדבר ט"ו, י"ט) והיה באכלכם מלחם הארץ, וכתיב התם (דברים ט"ז, ג') לחם עוני.

(יז) היינו מכל מיני הדגן, וכהא דקשיא ליה לעיל בסמוך גבי הא דאיתא בפסחים.

(יח) ע"א.

(יט) כדאיתא בחלה פרק ג' משנה ז'.

(כ) והיינו דבעינן הך טעמא דגרירה בעיסת אורז, מלבד טעם הדגן דאית ביה, ואמרינן דהאי דגן גריר לאורז להחשיבו לחם, כי גבי חובת מצה אין יוצאים בטעם המצה אלא בלחם בלבד. ובדעת הרמב"ם אי טעם כעיקר הוי מדאורייתא, עיין בשו"ת באר יצחק או"ח סימן ח' ענף ג'.

דגם בהמחזהו דלא הוי לחם גם כן ענוש כרת. ועל כן לענין איסורא דחמץ לא שייך כלל הך דינא דגרירה, וגם חלוקא דבין חטין ואורז לשאר תערובות, כיון דכל זה אינו שייך אלא לדינא בלחם, והך דינא דלחם לא בעינן אלא למצות עשה דאכילת מצה, ולא לאיסורא דחמץ, ופשוט דלא שייך גבי חמץ הך דינא כלל.

וזהו דעת הרמב"ם דכתב לענין חמץ הך דינא דכזית בכדי אכילת פרס, ולא חילק בין תערובות לתערובות, דלענין חמץ לא בעינן אלא הך דינא דטעם כעיקר ולא יותר. מה שאין כן לענין אכילת מצה, לא היה מועיל גם כזית בכדי אכילת פרס, כיון דלא הוי לחם, ודוקא בחטין ואורז דבעינן אחר לא הוי לחם.

והנה במנחות^(א) פריך הגמרא מהא דתנא תבלה בתבלין ובקצח כשרה, מצה היא אלא שנשארת מצה מתובלת^(ב), ואף על גב דאפיש לה תבלין טפי, עיין שם^(ג). וקשה, דלבטל הקמח ברובא. ומשני, דאפיש לה קמח יותר, ועל כן לא בטל הקמח. והקשו בתוס'^(ד) דמאי פריך ולבטל ברובא, הא טעם כעיקר דאורייתא, וכדתנן העושה עיסה מן החטין ומן האורז, אם יש בה טעם דגן אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח וחייבת בחלה. הרי דמהובא הך דינא דטעם כעיקר להך דמנחות. אבל לפי זה הרי ניתא, דהך דינא דטעם כעיקר לא מהני אלא שיהא חשוב מחמשת המינין, אבל לחם לא הוי. ובמנחות הרי כתב מצות, וצריך להיות לחם. ושפיר פריך הגמרא דלבטל ברובא. והא דעושה עיסה מן החטין ומן האורז, משום דהאורז נגרר להיות לחם, ועל כן יוצאין בה ידי חובה במצה. מה שאין כן במנחות, דאיירי בתבלין ולא הוי לחם, ועל כן פריך הגמרא דלבטל ברובא^(ה).

(א) כ"ג ע"ב.

(ב) לפירוש רש"י ד"ה תיבלה בקצח, היינו שתיבלה בעודה עישה. והראב"ד בפרק ו' מהלכות חמץ ומצה פירש דתיבלה משנאפית דוקא, והיינו טעמא דאי לאו הכי לא מיקרי לחם עוני.

(ג) קריאת תיבה זו אינה ברורה.

(ד) ד"ה אלא.

(ה) ומבואר דכל האי דינא דטעם כעיקר לא הוי אלא גבי דיני האוכל, כיון שנרגש בו טעם האיסור בעיקר, וממילא מקבל העיקר את דיני האיסור נמי, ולא הוי עליה ביטול. ברם לא מהני האי דינא דטעם כעיקר ליתן שם לחם על העיקר, ולהכי נימא דתבטל המצה בתבלין דהוה הרוב. ורק גבי חיטים ואורז אמרינן דין נפרד של גרירה, וככל המבואר. ועיין עוד באורך בחידושי הגר"ח פרק י" מהלכות מעשה הקרבנות הלכה י"ב, ובגליונות החזו"א בהלכות חמץ ומצה שם, אכמ"ל.

למה יצר הרע דומה

רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה יצר הרע דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו. אף כך יצר הרע אין לו תקנה אלא בדברי תורה בלבד שהן כאש שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך (משלי כ"ה כ"ב) אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך.

[אבות דרבי נתן פרק טז]